

Маст. Милица Маринковић, асистент
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 347.965(44)(091)

DOI: 10.46793/UVP21.1067M

РАЗВИТАК ФРАНЦУСКЕ АДВОКАТУРЕ У XIX ВЕКУ*

Резиме

Рад је посвећен развоју адвокатури у Француској кроз историју, а нарочита пажња се у раду скреће на борбу адвоката да поправе штету коју је њиховом положају нанела Буржоаска револуција. До потпуног остварења циљева адвокатске борбе дошло је у периоду Треће републике, с правом назване „републиком адвоката“, када су загосподарили законодавном и извршном влашћу.

Француски адвокати су, нарочито у XIX веку, неретко били прави политички дисиденти. Својим опозиционим радом редефинисали су однос између државе и друштва и поставили јасну границу власти државе, што је све омогућило лакши настанак либералне уставне монархије, а потом и републике. Због константног опозиционог деловања у судници, адвокати су на најбољи могући начин демонстрирали у колико тесној вези стоје право и политика у свакој држави.

У уводном поглављу рада аутор даје преглед историјског развоја адвокатури од франачког периода до саме Револуције. У доба Старог режима адвокати су уживали статус „секуларног свештенства“ и, иако припадници Трећег сталежа, били су незаобилазан политички фактор у апсолутистичкој Француској. Друго поглавље садржи анализу погубног утицаја Револуције на адвокатску професију и стидљиве покушаје да се положај адвокатури поправи са наступањем Ресторације. У трећем поглављу дат је преглед периода од 1830. до 1870. године, који је карактерисала све озбиљније мешање адвоката у политику у циљу борбе за унапређење положаја професије. Поглавље о Трећој републици говори о успешном исходу адвокатске борбе за сопствена права, а завршно поглавље о тенденцијама у француској адвокатури у XX веку.

Кључне речи: адвокатура, Француска, Француска буржоаска револуција, Трећа француска република

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2021. годину који се финансира из средстава Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. Увод

Као нотарска и судијска, и адвокатска професија у Француској вуче корене из најранијег римског периода. Адвокатура је уживала велики углед још у V веку када су Франци освојили Галију, а освајачи су ово звање прогласили и племенитим.¹ Чувена капитуларна Карла Великог из 802. године је, такође, са уважавањем говорила о адвокатској професији, иако већ у његово доба она почиње да губи ранији престиж.² Пријем у адвокатске редове био је резервисан за „благе и кротке људе, богобојажљиве и правдољубиве“.³ Имајући у виду ове захтеве, не изненађује што су у раном средњем веку адвокати углавном регрутовани из редова клира.⁴

Током средњег века рад адвоката је био ограничен бројним правилима наметнутим од стране државе. Тако се једном ордонансом Филипа III наређивалао адвокатима да прихватају само „праведне“ случајеве на којима треба да раде прилежно и посвећено, а да се из судског случаја повуку чим посумњају у истинитост захтева својих клијената.⁵ Да би се спречило неограничено богаћење адвоката било је забрањено узимање хонорара већих од 30 ливара.⁶ Адвокатска заклетва која се полагала током друге половине средњег века садржала је „сажети кодекс правне етике“, који се састојао у мањој мери од дужности према клијенту,⁷ а у већој мери од дужности према суду.⁸ У средњем веку, који се сматра „формативним периодом“ у развоју француске адвокатуре, постојала је стална тежња државе оличене у владару да адвокате ставе, као и судије, под сопствену контролу.¹⁰

¹ *The Bar in England and France*, The Bench and Bar Review, no. 1/1874, стр. 5.

² *Capitulare missorum generale*, 802, cap. 13, https://www.dmgh.de/mgh_capit_1/index.htm#page/91/mode/1up датум приступа 25. април 2021. *The Bar in England and France*, стр. 5.

³ *Исто*, стр. 5.

⁴ *Исто*, стр. 5. Могуће је да је разлог томе био и тај што је током већег дела средњег века службени језик судова био латински, језик Римокатоличке цркве. Тек од XIII века француски језик почиње стидљиво да се појављује у употреби на суду. Elliott, C., Vernon, C., *French Legal System*, London, 2000, стр. 221.

⁵ *The Bar in England and France*, стр. 6.

⁶ *The Bar in England and France*, стр. 6, Rice Andrews, C., *Ethical Limits on Civil Litigation Advocacy: A Historical Perspective*, Case Western Law Review, vol. 63, no. 2/2012, стр. 398

⁷ Адвокати су сматрани „браниоцима удовице и сирочета“ и „природним браниоцима нејаких“. Lamarque, M., *L'avocat et l'argent (1790-1972)*, thèse pour obtenir le grade de docteur, Université de Bordeaux, Bordeaux, 2016, стр. 166.

⁸ Неке од дужности према суду биле су да се не дају лажна признања, да се не подносе лажирани документи као докази, да се не прикрива кривоклетство, да се не служи лажима. Rice Andrews, C., *нав. чланак*, стр. 388, 398. За више примера ових заклетви в. Rice Andrews, C., *нав. чланак*, стр. 396, 397.

⁹ Burrage, M., *Escaping the Dead Hand of Rational Choice: Karpik's Historical Sociology of French Advocates*, Law and Social Inquiry, vol. 24, issue 4, 1999, стр. 1085.

¹⁰ *The Bar in England and France*, стр. 9.

Иако су у другој половини средњег века сви аспекти адвокатуре били подређени потребама државе,¹¹ традиционално су адвокати себе сматрали посредницима између државе и грађана, помажући грађанима да заштите своје слободе од државе. Стога не изненађује што су и у Старом режиму адвокати неретко били опозиција краљу.¹²

Од XVII почиње, а у XVIII веку се интензивира раздвајање адвокатуре од судства. Иако су и адвокати радили при судовима, инсистирали су на својој независности од судске професије због тога што нису примали плату од државе, него хонораре од клијената. Та независност их је коштала могућности напредовања у државној служби, пошто је направљена баријера за прелазак адвоката у редове судија.¹³ Наиме, од XVI века полако почиње, а у XVII се интензивира продаја и наслеђивање судијских места.¹⁴ Захваљујући томе судијска струка се уобличила у својеврсни сталеж, због чега и шансе адвоката да пређу међу судије постале минималне.¹⁵ Стога адвокати од друге половине XVII века прво у Паризу, а потом и у другим градовима, почињу да се организују у самоуправна стручна тела – адвокатске коморе како би се лакше изборили за сопствене интересе.¹⁶ Заметак адвокатске коморе Париза настао је 1660. године, када је један број адвоката почео да се окупља у дому адвоката и племића Франсоа де Монтолона. Ставови изношени на овим окупљањима, речима Д. Бела, представљали су „покушај декларације независности од парламената“.¹⁷ И саме коморе су забрањивале својим члановима да прелазе у редове судија, тужилаца и других владиних службеника јер би такав потез означио потчињавање држави, а то би било у супротности са адвокатским кодексом, чија је једна од главних особина била независност.¹⁸ Истовремено је дошло и до наглог повећања броја адвоката.¹⁹ Правни систем Француске у Старом режиму био је „гротескно натечен“ и незграпно велики, па је број адвоката био толики да је процентуално представљао већи део нације него

¹¹ Burrage, M., *Esc...*, стр. 1086

¹² Leubsdorf, J., *On the History of French Legal Ethics*, University of Chicago Law School Roundtable, vol. 8, no. 2/2001, стр. 342.

¹³ Исто, стр. 342.

¹⁴ Burrage, M., *Esc...*, стр. 1086.

¹⁵ Немогућност преласка у државну службу у пракси адвокате није нарочито погађало, пошто су неретко били боље плаћени од судија. Leubsdorf, J., *нав. дело*, стр. 342.

¹⁶ Исто, стр. 342.

¹⁷ Bell, D., *Lawyers and Citizens: The Making of a Political Elite in Old Regime France*, New York, Oxford, 1994, стр. 50, 51. Парламенти су, иначе, у предреволуционарној Француској били покрајински судови, најзначајнији и најмоћнији судови у држави и било их је укупно 13. Павловић, М., *Развитак права*, Крагујевац, 2018, стр. 201.

¹⁸ Leubsdorf, J., *нав. дело*, стр. 342.

¹⁹ Jones, R., *History of the French Bar, Ancient and Modern*, Philadelphia, 1856, стр. 107.

данас. У појединим градовима број адвоката је био већи него пред крај XX века, чак и када се посматрају апсолутни износи.²⁰

Адвокатске коморе су контролисале све аспекте адвокатске професије, па су захваљујући томе настале до данашњег дана познате праксе попут приправничког стажа,²¹ вођења детаљног регистра чланова, стручних семинара, бесплатних правних клиника и независног бирања председника коморе (*bâtonnier*).²²

Будући раздвојени од државе, адвокати су чинили све да себе позиционирају као непристрасне браниоце интереса појединаца од државног апарата апсолутистичке Француске. Стога су се у вршењу своје функције све чешће обраћали јавности, а не држави оличеној у краљу.²³ На тај начин су адвокати дали пресудан допринос у обликовању и позиционирању јавног мњења као политичког фактора, што се нарочито показало у чувеним и контроверзним судским случајевима у XVIII веку, какав је пре свега био случај Калас.²⁴

Поред тога што су били независни заштитници права грађана, адвокати се од прве половине XVIII века укључују и у политику као опозиција краљу. С обзиром на то да су се судијска места куповала, саме судије нису могле бити опозиција властима, али адвокати су својим штрајковима у више наврата доводили до опструкције рада судова и тако посредно спречавали краља да контролише „своје“ судије.²⁵ То је и судије у оквиру парламената (судова) охрабрило да од краљевских судова постану чувари основних закона краљевства и да „уместо да говоре у име краља представљају интересе целе

²⁰ Bell, D., *нав. дело*, стр. 6.

²¹ Да би млади правник уопште постао приправник било је неопходно да има адвокатског „кума“, тј. старијег адвоката који би га препоручио својим колегама у комори и гарантовао за њега. Након оваквог увођења у комору следила би заклетва, а тек онда би могао отпочети стаж. Burrage, M., *Revolution and the Collective Action of the French, American and English Legal Professions*, Law and Social Inquiry, vol. 3, no. 2/1988, стр. 230.

²² Burrage, M., *Esc...*, стр. 1087.

²³ *Исто*, стр. 1086.

²⁴ *Исто*, стр. 1089, 1890. У случају Калас, као ни у другим кривичним поступцима, адвокати нису могли бити браниоци оптуженог јер према тадашњим правилима кривичног поступка оптужени није имао право на браниоца. Bell, D., *нав. дело*, стр. 30. Случај Жана Каласа био је екстремни пример верске нетолеранције у кривичном правосуђу. Шездесет трогодишњи протестант Жан Калас био је осуђен и погубљен због наводног убиства сопственог сина, а суд је тврдио да је Калас убиство извршио да би спречио сина да постане католик. Наводи суда никада нису доказани, а чувени Волтер је тврдио да је Каласов син заправо извршио самоубиство. Након жестоке трогодишње кампање Волтер је успео да издејствује Каласову рехабилитацију. Павловић, М., *Разв...*, стр. 173.

²⁵ Burrage, M., *Esc...*, стр. 1088.

нације и говоре у њено име“.²⁶ Адвокатура је на тај начин постала својеврсни тренажни центар за политичаре.

Опозиционо деловање адвоката учинило је Луја XIV неповерљивим према овој професији, због чега је, између осталог, 1678. године адвокатима било забрањено настањивање и рад у Новој Француској (Квебек). Краљ Сунце „није био одушевљен њиховом дискутабилном друштвеном вредношћу“.²⁷ Као последица ове забране, људи у Квебеку су пред судом морали да заступају сами себе, а због тога и значај нотара веома порастао.²⁸

Адвокати су дочекали Револуцију као самостална и самоуправна професија и значајан политички фактор у држави. У годинама пред Револуцију коморе су упућивале колективне апеле и захтеве за измене у уређењу монархије, нарочито у погледу укидања привилегија прва два сталежа, племства и свештенства. Такве су биле петиције комора из Екс ан Прованса, Тулуза и Рена упућене краљу 1788. године.²⁹

2. Револуција и адвокати

Француску буржоаску револуцију изнео је трећи сталеж, а његови главни представници били су адвокати. Парадокс је био у томе што је ова правничка професија истовремено највише пострадала у каснијим револуционарним годинама.³⁰ Тако су већ на самом почетку Револуције, 1790. године, укинуте адвокатске коморе, под оправдањем да су адвокати професија која „живи од туђе кавге“.³¹ Адвокатима је забрањено организовање у струковна удружења, а поред тога им је било забрањено и да носе посебне свечане одоре при вршењу

²⁶ Речима М. Барица, „пошто нико други није раније говорио у њено име, с правом се може рећи да су адвокати били ти који су створили јавност, други политички фактор поред њиховог сопственог реда“. Burrage, M., *Esc...*, стр. 1088, 1090.

²⁷ Kay, F., *The First Legal Profession of New France in Jeopardy or Revival: History and Future of the Quebec Notariat*, International Journal of the Legal Profession, vol. 16, no. 1/2009, стр. 93.

²⁸ Keeney Geyh, P., Soltis Banachowski, J., Boyea, L., *French Canadian Sources: A Guide for Genealogists*, Lehi, 2002, стр. 167.

²⁹ Coste, L., *Des corps intermédiaires sous l'Ancien régime : revendication ou réalité ?*, Histoire, économie & Société, no. 1, 35e année, 2016, стр. 18, Le Compte, P. C., *Mémorial, ou Journal historique, impartial et anecdotique de la Révolution de France, etc*, tome 1, Paris, 1801, стр. 52.

³⁰ Неки од најпознатијих адвоката на челу Револуције били су чувени Максимилијан Робеспјер, потом Мерлин де Дуе, Туре, Шапелије, Дантон. Сви су изабрани у Констигуанту захваљујући томе што су на локалу били познати као врсни стручњаци за право. Morse Stephens, H., *A History of the French Revolution*, vol. 1, New York, 1886, стр. 46, 119.

³¹ Moreau, A., *Les notaires, le droit et société : la période 1789-1989*, Cahiers de droit, vol. 42, no. 3, 2001, стр. 464.

службе. Ипак, забележена су спорадични случајеви удруживања у неформална удружења која су носила називе „људи од закона“ или „удружење старих адвоката“.³² Револуционарни режим је, као и у случају нотара, укинуо могућност продаје адвокатских канцеларија.³³ Овакве антиадвокатске револуционарне одлуке су у најмању руку биле чудне, јер су биле донете уз здушну подршку самих адвоката. У тренутку укидања адвокатских комора Конституанта је имала макар 218 адвоката у свом саставу.³⁴ Један од малобројних адвоката који јој се изричито противио укидању комора био је Максимилијан Робеспјер.³⁵ Адвокати због свог нижег друштвеног положаја у односу на племство најчешће нису могли да се обогате у мери у којој су желели, па су стога надали да ће им ново друштвено уређење олакшати раст њихових накнада и богаћење.³⁶

Џон Лојсбсдорф (*John Leubsdorf*) као неке од главних разлога за доношење одлуке о укидању адвокатских комора наводи мржњу револуционара према струковним удружењима (еснафима) као носиоцима привредних привилегија Старог режима, а адвокатске коморе су сматране еснафима. Адвокати се овоме нису противили надајући се да ће постатну функционери у новој власти, пошто то нису могли под Старим режимом као припадници трећег сталежа.³⁷ М. Бариц закључује како је могуће да је револуционарни занос „убедио велики број адвоката да напусте лојалност и обавезе према професији у корист виших идеала, надахњујући их визијом новог друштвеног и правног поретка“.³⁸

³² Fabre, J., *La barre de Paris 1810-1870*, Paris, 1895, стр. 24, 25.

³³ Moreau, A., *нав. чланак*, стр. 464.

³⁴ Leuwers, H., *Révolution constituante et société judiciaire. L'exemple septentrional*, Annales historiques de la Révolution française, no. 350, 2007, стр. 29. О распрострањености ове појаве као начина наслеђивања посла говори чињеница да су од 1760. до 1790. године чак 54% париских адвоката били синови адвоката, нотара или других судских службеника. Bell, D., *нав. дело*, стр. 28.

³⁵ Burrage, M., *Rev...*, стр. 233.

³⁶ Leubsdorf, J., *нав. дело*, стр. 343.

³⁷ Morse Stephens, H., *нав. дело*, стр. 119.

³⁸ Leubsdorf, J., *нав. дело*, стр. 343. Ова теза се чини вероватном, имајући у виду да су познати адвокати врло брзо нашли своје место у новоуспостављеним судовима. Тако је Мерлин де Дуе именован за председника Кривичног суда Северног департамана, Тарже је постао председник једног грађанског суда, Туре је именован за председника Високог Апелационог суда итд. Morse Stephens, H., *нав. дело*, стр. 287. Burrage, M., *Rev...*, стр. 233.

³⁸ Burrage, M., *Rev...*, стр. 233. Друге правне професије попут нотара овакво укидање привилегија поднеле су, речима Д. Бела, „изразито неграциозно“, тражећи „екстравагантне компензације“, док су адвокати прихватили уништење адвокатских комора уз „једва чујан шапат“. Bell, D., *нав. дело*, стр. 189, 190.

Укидање организоване адвокатури, као озбиљне бране злоупотребама власти, свако је морало олакшати завођење јакобинског терора.³⁹

Један од циљева овакве револуционарне реформе правосуђа била је демократизација судства. Требало је раскрстити са „одвратном аристократијом“, како је Дантон називао правне професије. Не само да се од судија више није захтевало да имају правничко образовање (као у Југославији после комунистичке револуције⁴⁰), већ је и правну помоћ током суђења могао пружати свако у својству „незваничног браниоца“⁴¹, а не само „уметници злочина и издаје“⁴² како су револуционари називали адвокате.⁴³ Чувени Мирабо се веома гласно залагао за то да „сваки човек треба да има право да се изјашњава о свом случају...а да не мора да преда своје папире кроз руке ових грабљивих агената“.⁴⁴ Успех овакве реформе зависио је од способности лаика да разумеју и тумаче право. До 1794. године дефинитивно су нестале правничке професије у облику у ком су постојале пре Револуције, расформирана сва њихова удружења, а број самих активних адвоката више је него десеткован. Од преко 600 регистрованих адвоката у париској комори 1789. године, до почетка XIX века остало их је свега 30-40 који су били искључиво браониоци по службеној дужности, без неког већег значаја у друштву и правосудном систему.⁴⁵ Немали број адвоката се на крају окренуо против Револуције и формирао „одбрамбену лигу“ у циљу одбране краља.⁴⁶ Чувени Тарже, „херој Трећег сталежа“, до 1792. је прешао у табор монархиста и понуђена му је шанса да пред судом брани Луја XVI, али је он, вођен политичким мотивима, одбио ту понуду.⁴⁷

³⁹ Leubsdorf, J., *нав. дело*, стр. 343. Током јакобинског терора француска адвокатура је достигла најнижу тачку у својој историји. Немали број адвоката је ухапшен и убијен. Ozanam, Y., *Les avocats parisiens dans le premier tiers du XIXe siècle : Entre passé et présent, la recherche d'une identité collective*, *Élites et sociabilité au XIXe siècle : Héritages, identités* [en ligne]. Villeneuve d'Ascq : Publications de l'Institut de recherches historiques du Septentrion, 2001 <http://books.openedition.org/irhis/283>, датум приступа 12. април 2021.

⁴⁰ Павловић, М., *Судије поротници и владавина права*, Crimen, вол. 6, бр. 2/2015, стр. 165.

⁴¹ Bell, D., *нав. дело*, стр. 190.

⁴² Duval, A., *Les avocats. Étude professionnelle*, Reims, 1911, стр. 21.

⁴³ Burrage, M., *Rev...*, стр. 234.

⁴⁴ Bell, D., *нав. дело*, стр. 190.

⁴⁵ Karpik, L., *Lawyers and Politics in France, 1814-1950: The State, the Market, and the Public*, *Law and Social Inquiry*, vol. 13, no. 4, 1988, стр. 710. У целој Француској је 1789. године било око 6000 адвоката, да би 1810. године њихов број био три пута мањи. Wilemez, L., *La «République des avocats». 1848 : le mythe, le modèle et son endossement*, Michel Offerlé, *La profession politique*, Belin, 1999, стр. 19.

⁴⁶ Ozanam, Y., *нав. дело*

⁴⁷ Bell, D., *нав. дело*, стр. 193.

Први корак ка прећутном враћању угледа адвокатској професији учињен је X године (23. септембар 1801-22. септембар 1802), када је у „Националном алманаху“ објављена листа доступних бранилаца пред судовима. Занимљиво је да се радило о списку који су међу собом сачинили сами преостали адвокати.⁴⁸ Закон од 22. вентозе XII године (13. март 1804), који се тицао правних школа, на мала врата је вратио неке аспекте организовања адвоката. Примера ради, чл. 29 је предвиђао да се код сваког суда води списак адвоката који делују при конкретном суду.⁴⁹ Такође, у овом периоду у адвокатске редове почињу да улазе и млађи приправници, док су до тада постојали само стари предреволюционарни адвокати.⁵⁰ Постепено је почело да се поставља питање образовања нових, млађих кадрова. За обављање адвокатске и других правничких делатности од овог закона било је неопходно поседовање дипломе правног факултета, чиме је затворен пут уласку лаика у адвокатску професију.⁵¹

Адвокатске коморе као начин организовања адвоката поново су успостављене под Наполеоном 1810. године, али уз „гуњњање“,⁵² те уз велику дозу опреза и скепсе. Знајући колико су у Старом режиму били значајан политички фактор и какву су опозицију представљали краљу, Наполеон је тежио да држи адвокате на краткој узици. Стога је унео ред у организацију адвоката и уредио државни надзор над адвокатуром. У том смислу, увео је контролу избора председника комора, забрањивао састанке комора и увео строг судски надзор над деловањем комора и обавезну заклетву верности владару.⁵³

Члан 2. Декрета од 14. децембра 1810. године предвидео је да се мора организовати дисциплински савет у сваком месту у ком постоји више од 20 адвоката.⁵⁴ Из члана 19. се види зашто је овај декрет доспео на лош глас у историји француске адвокатуре. Дисциплински савет адвокатских комора бирао се тако што комора достави списак кандидата, а државни правобранилац са те листе бира потребан број чланова савета.⁵⁵ Поред тога, државни правобранилац је бирао и председника коморе, који је председавао дисциплинским саветом.⁵⁶ Ни скупштина коморе се није могла састати без дозволе државног правобраниоца.⁵⁷ На овај начин се власт директно мешала у дисциплински поступак коморе, па су адвокати били „подвргнути

⁴⁸ Fabre, J., *нав. дело*, стр. 27.

⁴⁹ Loi relative aux Ecoles de droit. Paris, le 22 Ventôse, an XII de la République, чл. XXIX.

⁵⁰ Ozanam, Y., *нав. дело*.

⁵¹ Loi relative aux Ecoles de droit, чл. XXIV.

⁵² Burrage, M., *Esc...*, стр. 1092.

⁵³ Leubsdorf, J., *нав. дело*, стр. 343.

⁵⁴ Décret impérial contenant Règlement sur l'exercice de la Profession de l'Avocat, et la discipline du Barreau, Paris, 1810, (у даљем тексту: Décret de 1810), чл. 2.

⁵⁵ Décret de 1810, чл. 19.

⁵⁶ Décret de 1810, чл. 21.

⁵⁷ Décret de 1810, чл. 21.

старатељству политичких моћника“.⁵⁸ Остатак овог декрета од укупно 46 чланова тицао се организације рада адвоката и њихових права и обавеза у односу на клијенте и у односу на државу, што је за доносиоца било по свему судећи важније. Речју И. Озанама, „ренесанса Коморе постигнута је по цену њене независности“.⁵⁹ Иако „понижени и ућуткани“,⁶⁰ адвокати су успели да искористе овакву малу шансу за своју реафирмацију, реорганизујући се и утирујући пут будућој борби за побољшање професионалног статуса.⁶¹

Због негативног односа револуционара и Наполеона према њиховој професији, адвокати су здушно подржавали Бурбонску рестаурацију 1814. године.⁶² Већ Ордонансом од 30. новембра 1822. године учињен је мали корак ка успостављању аутономије адвокатске професије, макар и у скромним оквирима. Положај и рад адвоката били су детаљније регулисани него претходним актима, иако су одредбе ове ордонансе и даље биле доста неповољне по саму струку. Минуциозно су регулисана питања приправничког стажа, рада *pro bono*, пријема у адвокатску комору, дисциплинског кажњавања адвоката, права и обавеза адвоката и приправника, хонорара и односа адвоката и клијента поводом хонорара и адвокатске тајне. Неповољан положај адвоката огледао се у томе што је Ордонансом било предвиђено да функцију дисциплинског савета у адвокатским коморама које су имале мање од 20 чланова обавља орган месно надлежног суда.⁶³ Ипак, председника коморе више није могао да бира државни правобранилац, него сами чланови савета коморе.⁶⁴

Током Бурбонске рестаурације (1814-1830) и Јулске монархије (1830-1848) адвокати су користили судови као „главне, а можда и једине форуме за политичку дебату“, као својеврсне „театре политичке страсти“.⁶⁵ С обзиром на строгу контролу пословања адвокатских комора, адвокати су једино у судници могли да се успротиве властима и постану кључна снага опозиције и „гласноговорници јавности“.⁶⁶ Главни начин опозиционе борбе адвоката било је „отварање Устава“ (*Ouvrez la Charte*),⁶⁷ односно константно указивање на

⁵⁸ Ozanam, Y., *нав. дело*.

⁵⁹ Ozanam, Y., *нав. дело*.

⁶⁰ Karpik, L., *нав. дело*, стр. 711.

⁶¹ Burrage, M., *Esc...*, стр. 1092.

⁶² Karpik, L., *нав. дело*, стр. 711.

⁶³ У коморама са преко 20 чланова дисциплински савет се бирао по нарочитој формули: поред председника коморе, чланови савета су били и најстарији адвокати на списку, као и секретар, који се бирао из редова адвоката старијих од 30 година и са више од 10 година праксе. *Ordonnance du Roi contenant règlement sur l'exercice de la profession d'avocat et la formation d'avocat et la discipline du barreau*, 1822, чл. 7, 10.

⁶⁴ *Ordonnance du Roi contenant règlement sur l'exercice de la profession d'avocat et la formation d'avocat et la discipline du barreau*, чл. 8.

⁶⁵ Burrage, M., *Esc...*, стр. 1092.

⁶⁶ *Исто*, стр. 1092.

⁶⁷ Karpik, L., *нав. дело*, стр. 714.

колизију између уставних норми и понашања носилаца власти у пракси, чиме су привлачили јавно мњење на своју страну.⁶⁸

3. Успон адвокатске професије (1830-1870)

Са Јулском монархијом, почев од 1830. године, започиње убрзана друштвена реафирмација и успон адвокатске професије у Француској. Тај успон се може пратити и кроз анализу броја адвоката. Од око 4600, колико их је било 1830. године, број адвоката је за непуне две деценије, 1848. године, порастао на скоро 6200. До краја периода који обрађује ово поглавље број адвоката је варирао, али им је значај константно растао.⁶⁹

Краљ Луј Филип је свој долазак на власт великим делом дуговао адвокатима, па је зато одлучио да им се одужи. Тако је већ 1830. године донета Ордонанса која је требало да регулише бављење адвокатском професијом на начин који би за адвокате био повољнији. Први члан Ордонансе превидео је да се дисциплински савет адвокатских комора више не бира уз учешће државних власти, него уз искључиво учешће самих чланова коморе.⁷⁰ Председник коморе се такође бирао на исти начин, гласовима самих чланова коморе, али само на засебном гласању, не истовремено са избором дисциплинског савета.⁷¹ На тај начин је адвокатским коморама била враћена „двадесет година тражена аутономија“.⁷² С обзиром на то да је имала само пет чланова, ова Ордонанса није својом „деталношћу“ одушевила адвокате. Влада се, такође, брзо окренула репресивним мерама и гушењу слободе штампе, па су адвокати у наредним годинама наставили своје опозиционо политичко деловање, припремајући тако терен за нову револуцију.⁷³

После доласка на власт, 1848. године, Наполеон III Бонапарта је показивао, као и његов чувени стриц, велику дозу неповерења према адвокатима. У месецима након државног удара 1851,⁷⁴ по наређењу Наполеона III многи

⁶⁸ Овакво деловање адвоката у великој мери је допринело паду Бурбона и настанку Јулске монархије, па се догађаји из 1830. који су до тога довели могу назвати и „адвокатском револуцијом“. Burrage, M., *Esc...*, стр. 1092, 1093.

⁶⁹ Wilemez, L., *нав. дело*, стр. 19.

⁷⁰ Ordonnance du Roi contenant les dispositions sur l'exercice de la profession d'avocat, 27 Août – 10 septembre 1830, Paris, чл. 1

⁷¹ Ordonnance du Roi contenant les dispositions sur l'exercice de la profession d'avocat, чл. 3

⁷² Ozanam, Y., *нав. дело*

⁷³ Тридесете године XIX века обележило је све значајније присуство адвоката у доњем дому парламента, што је олакшало опозиционо деловање. Карпик, L., *нав. дело*, стр. 712.

⁷⁴ Државни удар од 1851, кодног имена „Операција Рубикон“, био је државни удар који је тадашњи председник Друге републике Наполеон III Бонапарта искористио да распусти Парламент и на годишњицу битке код Аустерлица по узору на свог стрица прогласи Друго царство. 1851 French coup d'état https://en.wikipedia.org/wiki/1851_French_coup_d%27%C3%A9tat датум приступа 24. април 2021.

опозициони адвокати који су се противили државном удару су ухапшени, а коморе су ућуткиване.

Знајући да имају вишевековну традицију опозиционог деловања, пошто су само током XVIII и XIX века учествовали у свргавању неколико режима, Наполеон III је адвокатима ограничио слободу политичког деловања. Декретом од 22. марта 1852. било је предвиђено да председника коморе не бира цела комора на пленарној седници, него дисциплински савет. Разлоге овој измени треба по мишљењу Барица тражити у намери законодавца да председника коморе учини мање одговорним самој комори и самим тим подложнијег утицајима државних власти.⁷⁵ Међутим, то није спречило адвокате да педесетих година XIX века ојачају свој положај и поврате независност и друштвени престиж.⁷⁶

Адвокати су почели да граде свој кодекс понашања како би професији додатно дали на значају. Сам кодекс је усвојен 1842. године, а његово непоштовање повлачило је за собом оштре дисциплинске казне.⁷⁷ Једно од својстава адвоката на које се највише полагало била је *незаинтересованост*. То није значило да адвокат не треба да се интересује за случај који му клијент повери, него да је адвокатска професија толико узвишена да адвокат не треба да се интересује за хонорар који ће добити од клијента. Овај концепт, који своје историјско порекло води још из средњег века, потиче из „узвишеног сентимента“ који је, како се веровало, красио адвокатску професију.⁷⁸ Уосталом, адвокат није био запослени који је радио за плату. Сама реч хонорар води порекло од латинског *honor*, што значи част. Другим речима, клијент адвоката треба да *части* за његов рад.⁷⁹ Хонорар је, по речима Ц. Лојбсдорфа, био „поклон захвалног клијента“, а не плата.⁸⁰ С обзиром на то да адвокат ради зарад виших идеала, а не ради новца, он треба да „брани богате из осећаја дужности, а сиромашне из љубазне заинтересованости“.⁸¹ Следствено, адвокат би са још више прилежности требало да брани сиромашне клијенте од богатих. Зато се сматрало нечасним одбијање поступања у предмету уколико клијент не плати унапред. Накнаду за свој рад адвокат је могао да очекује тек након завршеног случаја, а ни тада није смео да прети клијенту тужбом или да га на било који други начин подсећа на постојање дуга.⁸² С друге стране, пошто је хонорар сматран поклоном клијента, адвокат није био дужан да врати клијенту

⁷⁵ Burrage, M., *Rev...*, стр. 236.

⁷⁶ Карпик, Л., *нав. дело*, стр. 710.

⁷⁷ *Исто*, стр. 717.

⁷⁸ Jones, R., *нав. дело*, стр. 149.

⁷⁹ За више информација о схватању хонорара од старог Рима до XX века в. Lamarque, M., *нав. дело*, стр. 3, 4.

⁸⁰ Leubsdorf, J., *нав. дело*, стр. 345.

⁸¹ Jones, R., *нав. дело*, стр. 149.

⁸² *Исто*, стр. 165.

било коју суму новца коју му је клијент добровољно дао.⁸³ Француски адвокат, за разлику од америчког колеге, није смео да се бави никаквим бизнисом, пошто се то сматрало недостојним адвокатског звања. Самим тим, француски адвокати нису имали прилику да се обогате у мери у којој су то могли амерички адвокати.⁸⁴

Речју М. Барица, период од 1815. до 1870. године представљао је „херојско доба“ француске адвокатуре, а адвокати су били „диве ове ере“.⁸⁵ Својим непрестаним инсистирањем на поштовању Устава адвокати су у најужем смислу речи образовали ширу јавност по питању грађанских права и слобода. Имајући то у виду, не изненађује што је штампа, као главни инструмент политичке борбе у XIX веку, увек била уз адвокате.⁸⁶ Схватајући да само уједињени могу остварити своје коначне циљеве, адвокати су се солидарисали у судници, чак и када су у ван суднице припадали различитим политичким опцијама.⁸⁷

4. „Република адвоката“

Плодове своје вишедеценијске борбе за ослобађање од стега државне власти адвокати су побрали у доба Треће републике (1870-1940), а нарочито у периоду од настанка Треће републике до Првог светског рата. Њихов утицај био је толики да се Трећа република у широј јавности називала „Републиком адвоката“.⁸⁸ Период Треће републике био је „кулминација херојског доба“.⁸⁹ Разлог оваквом називу налазио се у чињеници да су адвокати током Треће републике коначно постали владајућа елита и запосели највећи део законодавне, али и извршне власти.⁹⁰ Уосталом, саму Трећу републику су прогласила два адвоката – Леон Гамбета и Жил Фавр. Још један адвокат, Жил Греви, постао је председник Републике.⁹¹

⁸³ Исто, стр. 166.

⁸⁴ Карпик, Л., *нав. дело*, стр. 718.

⁸⁵ Burrage, M., *Esc...*, стр. 1094.

⁸⁶ Карпик, Л., *нав. дело*, стр. 714.

⁸⁷ Исто, стр. 714.

⁸⁸ Овај израз указивао је на најдиректнији могући начин на нераскидиву везу адвокатуре и политике која је красила овај период. Wilemez, L., *нав. дело*, стр. 1.

⁸⁹ Burrage, M., *Esc...*, стр. 1095.

⁹⁰ Leubsdorf, J., *нав. дело*, стр. 344. У годинама након успостављања Треће републике преко 150 адвоката је ушло у редове народних посланика. Између 1881. и 1920. године сваки четврти посланик био је адвокат. Адвокати су чинили и 35% министара и неколико председника Треће републике. Карпик, Л., *нав. дело*, стр. 713, 719, Lamarque, M., *нав. дело*, стр. 148, 159.

⁹¹ Карпик, Л., *нав. дело*, стр. 713.

Декретом од 10. марта 1870. године дефинитивно је потврђено право скупштине адвокатске коморе да сама бира председника коморе⁹² и ово право адвокати више никада неће изгубити. У преамбули овог кратког декрета наведено је да се начин избора председника „уподобљава старинском начину избора“, чиме се желео нагласити континуитет традиције адвокатских комора из доба Старог режима.

У циљу јачања адвокатске професије образовано је још више школа за будуће правнике. Више пажње се поклањало формалном образовању него у Старом режиму, а то је изискивало постојање професора права. Знање које су приправници могли „покупити“ у пракси више није било довољно за бављење овим занимањем. Професори правних факултета тако полако постају конкуренција адвокатима по утицају у друштву.⁹³ Поред омогућавања стицања правничког знања, студије права су биле праве „лабораторије за стварање политичара“.⁹⁴ Војни закон из 1889. године је, помало неочекивано, такође имао значаја за повећање броја студената права, а нарочито докторанада, што је посредно утицало и на повећање броја адвоката. Наиме, да би студент права постао адвокат морао је стећи диплому доктора правних наука. Уколико би се студенти зауставили на дипломи основних студија били би подвргнути војној обавези у трајању од три године, док им је наставак студија омогућавао да ту обавезу избегну.⁹⁵

Тиме што су постали „*par excellence* политичка класа“⁹⁶ и запосели највећи део законодавне и извршне власти, постајући „диригенти“⁹⁷ у држави, адвокати су изгубили потребу за опозиционим деловањем. Као резултат тога, професија је изгубила „важан извор корпоративне солидарности“ и није више могла да „привлачи симпатије или престиж због својих политичких акција, пошто су новоозакоњене политичке партије и синдикати“⁹⁸ одмах преузели ту улогу.⁹⁹ Када су изгубили значајну политичку улогу, адвокатима је преостало да се баве својим послом.

⁹² Décret impérial relatif à l'élection du bâtonnier de l'Ordre des avocats près chaque Cour et Tribunal de l'Empire, 1870, Paris, чл. 1.

⁹³ Burrage, M., *Rev...*, стр. 236.

⁹⁴ Wilemez, L., *нав. дело*, стр. 5

⁹⁵ Savage, J., *The Social Function of the Law Faculty: Demographics, Republican Reform, and Professional Training at the Paris Law Faculty, 1870-1914*, *History of Education Quarterly*, vol. 48, issue 2, 2008, стр. 239

⁹⁶ Bell, D., *нав. дело*, стр. 187.

⁹⁷ Wilemez, L., *нав. дело*, стр. 7.

⁹⁸ Синдикати су у Француској постали легални тек 1884. године и та година се може узети као година када су сва „посредничка тела“, тј. професионална удружења коначно престала да буду забрањена након Револуције. Chatriot, A., *Les corps intermédiaires en république : un problème ou une solution pour l'État ? (France, XIXe-XXe siècles)*, *Histoire, économie & société*, 35e année, no. 1/2016, стр. 41.

⁹⁹ Burrage, M., *Rev...*, стр. 239.

5. Адвокатура у савременој Француској

С почетком XX века француска адвокатура почиње убрзано да се мења. С једне стране, убрзава се њено пропадање и губитак престижа. С друге стране, врата професије се отварају за категорије становништва којима су раније била затворена.

Током целог XIX века од кандидата за адвоката захтевало се да има правничко образовање и да буде Француз по рођењу.¹⁰⁰ Тек после Првог светског рата Кожо Товалу Уену (*Kojo Tovalou Houénon*), црни правник пореклом из данашњег Бенина, успео је да се упише у Адвокатску комору Париза.¹⁰¹ Знатно познатији црни адвокат био је Амаду Ламин-Геј (*Amadou Lamine-Guèye*), адвокат сенегалског порекла, који је 1958. године изабран и у француски Сенат.¹⁰² Пад Француске под нацистички режим утицао је да се Декретом од 10. септембра 1940. године забрани бављење адвокатуром правницима који нису Французи по рођењу, а Французом по рођењу се сматрао онај које рођен од оца Француза.¹⁰³ Током Другог светског рата француски адвокати нису у односу на Јевреје адвокате показали неки нарочити степен колегијалности, пошто су се лако помирили са избацивањем Јевреја из својих редова већ 1940. године.¹⁰⁴

Током највећег дела историје адвокатуре у Француској женама је улазак у редове адвоката био затворен. Тек при самом крају XIX века, 1900. године, женама је дозвољено да се баве овим послом. Прва жена адвокат била је Олга Балашовски-Пети (*Olga Balachowsky-Petit*), која је постала адвокат управо те 1900. године.¹⁰⁵ Прихватање жена у адвокатури ипак није ишло глатко. У јавности су жене адвокати често извржаване руглу. Немали број карикатура подругљиво је приказивао адвокатике које прекидају одбрану клијента у сред суђења како би дојиле дете или како долазе на суђење с кухињским прибором.¹⁰⁶ Постојале су предрасуде да ће жене у сукобу са мушким колегама

¹⁰⁰ *The Bar in England and France*, стр. 24. У XIX веку је и натурализован француз могао постати адвокат. Jones, R., *нав. дело*, стр. 120.

¹⁰¹ Dedieu, J. P., *L'intégration des avocats africains dans les barreaux français*, *Droit et société*, no. 56/2004, стр. 213.

¹⁰² *Исто*, стр. 213.

¹⁰³ Halpérin, J. L., *La législation de Vichy relative aux avocats et aux droits de la défense*, *Revue historique*, t. 286, fasc. 1, 1991, стр. 151.

¹⁰⁴ Leubsdorf, J., *нав. дело*, стр. 352.

¹⁰⁵ Lapunzina Veronelli, A., Jesuran, B., *The Evolution of the Legal Profession in Business Law According to Young Lawyers: The Perspectives of Ten Women and Ten Men on the Past, Present and Future of the Profession*, *International Business Law Journal*, vol. 2018, no. 4/2018, стр. 383.

¹⁰⁶ Renas, J., *The French Republic and Women's Access to Professional Work: Issues and Controversies in France from the 1870s to the 1930s*, *Gender & History*, vol. 23, no. 2/2011, стр. 350.

у судници користити заводничке способности, услед неспособности да користе професионалне.¹⁰⁷ Број жена адвоката није значајније растао све до друге половине XX века, а од 1985. године све је више жена у односу на мушкарце завршавало правни факултет.¹⁰⁸ Требало је да прође скоро цео век од уласка жена у адвокатуру да би прва жена, Доминик де ла Гарандери (*Dominique de la Garanderie*), 1998. године постала председник Адвокатске коморе Париза.¹⁰⁹ Подаци из 2016. године показују да су жене у XXI веку завладале адвокатском професијом у Француској. Од укупног броја адвоката, 55% су жене.¹¹⁰

Иако је током XX века дошло до значајних искорака у смислу расне и полне различитости у оквиру адвокатске професије, у материјалном смислу адвокате су „спутавала“ професионална етичка начела наслеђена из давнина. У складу са узвишеношћу професије, као и са начелом материјалне незаинтересованости, адвокати се нису смели оглашавати.¹¹¹ Адвокати нису смели бити директори никаквих корпорација нити запослени у компанијама, што их је у материјалном смислу спречило да се у већој мери обогате.¹¹² Поред тога, све до 1954. године није било дозвољено оснивање адвокатских фирми у виду ортаклука; сваки адвокат је морао бити самосталан.¹¹³ Ове забране су све уведене у циљу заштите међусобне једнакости адвоката. Ипак, скорашње статистике показују да је у данашње време око 35% адвоката самостално, а остатак ради у ортаклуку са другим адвокатима или као запослени у великој адвокатској фирми.¹¹⁴

Иако су били организовани у коморе, француски адвокати су у XX веку основали и неколико националних струковних удружења. Прво међу њима била је Национална асоцијација адвоката (ANA), основана 1921. године. Њу су основали млади адвокати незадовољни, по њиховом мишљењу, застарелим кодексом понашања адвоката. Циљ Националне асоцијације био је излазак адвоката на тржиште и приближавање англосаксонском моделу адвокатуре.¹¹⁵ Национална асоцијација је, заправо, реаговала на тенденције у адвокатури до којих је дошло након Првог светског рата. Број адвоката се током протеклих неколико деценија знатно повећао, али број случајева није могао да прати то повећање. Као резултат тога, велики број адвоката почео је да се суочава са

¹⁰⁷ Исто, стр. 352.

¹⁰⁸ Lapunzina Veronelli, A., Jesuran, B., *нав. чланак*, стр. 384.

¹⁰⁹ Исто, стр. 383.

¹¹⁰ Исто, стр. 384.

¹¹¹ И данас у Француској важи ова забрана. Поред новина, адвокати се не смеју оглашавати ни путем радија, телевизије, интернета. Не смеју нудити ни услуге од врата до врата. Tamburini, G., *Advocates in Italy, France and Germany*, Страни правни живот, бр. 1/2011, стр. 96.

¹¹² Leubsdorf, J., *нав. дело*, стр. 346.

¹¹³ Исто, стр. 348.

¹¹⁴ Tamburini, G., *нав. чланак*, стр. 89.

¹¹⁵ Burrage, M., *Esc...*, стр. 1095

материјалним потешкоћама.¹¹⁶ Двадесетих година XX века дошло је до прерасподеле и гашења неких адвокатских комора. Тако су, примера ради, 1926. године угашене коморе у Лурду и Бањер де Бигору, а комора града Тарба постала је надлежна на цео департман Горњи Пиринеји.¹¹⁷

6. Закључак

Адвокатура је у Француској, као и друге правне професије, имала веома значајну улогу у развоју и функционисању државе и друштва. Адвокати су често били и актери али и колатералне жртве политичких борби током француске историје, а нарочито у првим годинама Револуције. Све до настанка Треће републике нису могли да поврате у Револуцији изгубљену репутацију.

У првим месецима Револуције идеолошка заслепљеност и мржња према свему што се везивало за Стари режим, па и према адвокатском еснафу, била је јача од разума. Иако су већину чланова Конституанте чинили сами адвокати, то није спречило да се донесе читав низ антиадвокатских одлука, пошто су из политичких лукративних очекивања адвокати прихватили ставове револуционара, који су као Мирабо, позивали да се „обуздају или униште сви потчињени послушници правде, извршитељи, наредници, тужиоци, адвокати“. Наполеонова реформа из 1810. године вратила је адвокатури је форму, али не и суштину. Било је потребно да прође више деценија да адвокатска професија изађе из депресије у коју је запала на самом крају XVIII века.

Традиционално, адвокати у Француској су себе сматрали спомом између државе и друштва. Овај морални идеал није остао само у оквиру професије, него је постао саставни део француске политичке традиције. Својим опозиционим деловањем током целог XIX века, а нарочито у његовој другој половини, адвокати су не само да задобили симпатије јавности, него су и подстакли јачање начела уставности и законитости у Француској. Кулминација готово целовековне борбе адвоката да поврате стару славу наступила је у периоду Треће републике. Будући веома вешти у политичкој борби, адвокати су загосподарили и законодавном и извршном влашћу, па се Трећа република с правом називала „републиком адвоката“.

¹¹⁶ Karpik, L., *нав. дело*, стр. 720. Реформа адвокатуре од 1971. године омогућава адвокатима да заступају клијенте и у претходној фази грађанског поступка. Та могућност раније је припадала само правним саветницима (*avoués*). Ипак, ни ова реформа није у великој мери поправила материјални положај адвоката. West, A., *Reforming the French Legal Profession; Towards Increased Competitiveness in the Single Market*, Legal Studies, vol. 11, issue 2, 1991, стр. 190.

¹¹⁷ Gazzaniga, J. L., *Le barreau de Tarbes aux xixe-xxe siècles*, Études d'histoire de la profession d'avocat : Défendre par la parole et par l'écrit [en ligne]. Toulouse : Presses de l'Université Toulouse 1 Capitole, 2004 <http://books.openedition.org/putc/12964>, датум приступа 12. април 2021.

Двадесети век је у саму професију унео значајна унапређења, као што су улазак жена и нефранцуза у адвокатске редове, али и могућност пословног удруживања адвоката у адвокатске фирме. Ипак, због друштвених прилика свеукупни значај професије је слабио. Адвокати су од некада битног политичког фактора постали уско специјализовано занимање.

*Milica Marinković, LL.M., Assistant
Faculty of Law, University of Kragujevac*

DEVELOPMENT OF FRENCH ADVOCACY IN THE XIX CENTURY

Summary

The paper is dedicated to the development of advocacy in France throughout history, and special attention is paid to the struggle of lawyers to repair the damage caused to their position by the Bourgeois Revolution. The goals of the legal struggle were fully achieved in the period of the Third Republic, rightly called the "Republic of Lawyers", when they took over the legislative and executive power.

French lawyers, especially in the 19th century, were often real political dissidents. With their work as a political opposition, they redefined the relationship between the state and society and set a clear border of state power, all of which enabled the easier emergence of a liberal constitutional monarchy, and then a republic. Due to the constant opposition activities in the courtroom, the lawyers demonstrated in the best possible way how closely law and politics stand in each state.

In the introductory chapter of the paper, the author gives an overview of the historical development of advocacy from the Frankish period to the Revolution itself. During the Old Regime, lawyers enjoyed the status of "secular clergy" and, although members of the Third Class, were an unavoidable political factor in absolutist France. The second chapter contains an analysis of the devastating impact of the Revolution on the legal profession and timid attempts to improve the position of the legal profession with the advent of the Restoration. The third chapter provides an overview of the period from 1830 to 1870, which was characterized by the increasingly serious interference of lawyers in politics in order to fight for the advancement of the profession. The chapter on the Third Republic talks about the successful outcome of the lawyer's fight for their own rights, and the final chapter talks about the tendencies in the French legal profession in the 20th century.

Key words: *advocacy, France, French bourgeois revolution, Third French Republic.*

Литература

Извори:

- Capitulaire missorum generale*, 802, https://www.dmgh.de/mgh_capit_1/index.htm#page/91/mode/1up
- Décret impérial contenant Règlement sur l'exercice de la Profession de l'Avocat, et la discipline du Barreau*, Paris, 1810.
- Décret impérial relatif à l'élection du bâtonnier de l'Ordre des avocats près chaque Cour et Tribunal de l'Empire*, Paris, 1870.
- Loi relative aux Ecoles de droit*. Paris, le 22 Ventôse, an XII de la République.
- Ordonnance du Roi contenant règlement sur l'exercice de la profession d'avocat et la formation d'avocat et la discipline du barreau*, 1822.
- Ordonnance du Roi contenant les dispositions sur l'exercice de la profession d'avocat*, 27 Août – 10 septembre 1830, Paris.

Литература:

- 1851 French coup d'état https://en.wikipedia.org/wiki/1851_French_coup_d%27%C3%A9tat
- The Bar in England and France*, *The Bench and Bar Review*, no. 1, 1874.
- Bell, D., *Lawyers and Citizens: The Making of a Political Elite in Old Regime France*, New York, Oxford, 1994.
- Burrage, M., *Escaping the Dead Hand of Rational Choice: Karpik's Historical Sociology of French Advocates*, *Law and Social Inquiry*, vol. 24, issue 4, 1999.
- Burrage, M., *Revolution and the Collective Action of the French*, *American and English Legal Professions*, *Law and Social Inquiry*, vol. 3, no. 2/1988.
- Chatriot, A., *Les corps intermédiaires en république : un problème ou une solution pour l'État? (France, XIXe-XXe siècles)*, *Histoire, économie & société*, 35e année, no. 1/2016.
- Coste, L., *Des corps intermédiaires sous l'Ancien régime : revendication ou réalité ?*, *Histoire, économie & Société*, no. 1, 35e année, 2016.
- Dedieu, J. P., *L'intégration des avocats africains dans les barreaux français*, *Droit et société*, no. 56/2004.
- Duval, A., *Les avocats. Étude professionnelle*, Reims, 1911.
- Elliott, C., Vernon, C., *French Legal System*, London, 2000.
- Fabre, J., *La barreau de Paris 1810-1870*, Paris, 1895.
- Gazzaniga, J. L., *Le barreau de Tarbes aux xixe-xxe siècles, Études d'histoire de la profession d'avocat : Défendre par la parole et par l'écrit* [en ligne]. Toulouse : Presses de l'Université Toulouse 1 Capitole, 2004 <http://books.openedition.org/putc/12964>.
- Halpérin, J. L., *La législation de Vichy relative aux avocats et aux droits de la défense*, *Revue historique*, t. 286, fasc. 1, 1991.
- Jones, R., *History of the French Bar, Ancient and Modern*, Philadelphia, 1856.
- Karpik, L., *Lawyers and Politics in France, 1814-1950: The State, the Market, and the Public*, *Law and Social Inquiry*, vol. 13, no. 4/1988.
- Kay, F., *The First Legal Profession of New France in Jeopardy or Revival: History and Future of the Quebec Notariat*, *International Journal of the Legal Profession*, vol. 16, no. 1/2009.
- Keeney Geyh, P., Soltis Banachowski, J., Boyea, L., *French Canadian Sources: A Guide for Genealogists*, Lehi, 2002.
- Lamarque, M., *L'avocat et l'argent (1790-1972)*, thèse pour obtenir le grade de docteur, Université de Bordeaux, Bordeaux, 2016.

- Lapunzina Veronelli, A., Jesuran, B., *The Evolution of the Legal Profession in Business Law According to Young Lawyers: The Perspectives of Ten Women and Ten Men on the Past, Present and Future of the Profession*, International Business Law Journal, vol. 2018, no. 4/2018.
- Le Compte, P. C., *Mémorial, ou Journal historique, impartial et anecdotique de la Révolution de France, etc*, tome 1, Paris, 1801.
- Leubsdorf, J., *On the History of French Legal Ethics*, University of Chicago Law School Roundtable, vol. 8, no. 2/2001.
- Leuwers, H., *Révolution constituante et société judiciaire. L'exemple septentrional*, Annales historiques de la Révolution française, no. 350/2007.
- Moreau, A., *Les notaires, le droit et société : la période 1789-1989*, Cahiers de droit, vol. 42, no. 3./2001.
- Morse Stephens, H., *A History of the French Revolution*, vol. 1, New York, 1886.
- Ozanam, Y., *Les avocats parisiens dans le premier tiers du XIXe siècle : Entre passé et présent, la recherche d'une identité collective*, Élités et sociabilité au XIXe siècle : Héritages, identités [en ligne]. Villeneuve d'Ascq : Publications de l'Institut de recherches historiques du Septentrion, 2001 <http://books.openedition.org/irhis/283>
- Павловић, М., *Развитак права*, Крагујевац, 2018.
- Павловић, М., *Судије поротници и владавина права*, Crimen, вол. 6, бр. 2/2015.
- Renas, J., *The French Republic and Women's Access to Professional Work: Issues and Controversies in France from the 1870s to the 1930s*, Gender & History, vol. 23, no. 2/2011.
- Rice Andrews, C., *Ethical Limits on Civil Litigation Advocacy: A Historical Perspective*, Case Western Law Review, vol. 63, no. 2/2012.
- Savage, J., *The Social Function of the Law Faculty: Demographics, Republican Reform, and Professional Training at the Paris Law Faculty, 1870-1914*, History of Education Quarterly, vol. 48, issue 2, 2008.
- Tamburini, G., *Advocates in Italy, France and Germany*, Страни правни живот, бр. 1, 2011
- West, A., *Reforming the French Legal Profession; Towards Increased Competitiveness in the Single Market*, Legal Studies, vol. 11, issue 2, 1991.
- Wilemez, L., *La «République des avocats». 1848 : le mythe, le modèle et son endossement*, Michel Offerlé, La profession politique, Belin, 1999.